

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ENSURING FOOD SECURITY UNDER THE MARTIAL LAW: STATUS, PROBLEMS, PROSPECTS

У статті обґрунтовано актуальність дослідження сучасного стану забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, його проблем та перспектив. Автором встановлено, що сучасні дослідження забезпечення продовольчої безпеки обмежуються проблемами її забезпечення в умовах пандемії коронавірусу. В ході дослідження відзначено, що сучасні національні та глобальні системи забезпечення продовольчої безпеки дуже вразливі до впливу кризових ситуацій: збройних конфліктів, свідомого блокування поставок сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки з боку країни-агресора, зростання світових цін та неврожайів. Крім того, відзначено, що продовольство також може стати підставою для шантажу світової спільноти з боку країни-агресора. З'ясовано, що Урядом України для забезпечення національної продовольчої безпеки підготовлено план заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та створено Національну платформу продовольчої безпеки. А для зменшення негативного впливу війни на глобальну продовольчу безпеку спільними зусиллями світової спільноти підготовлено і укладено Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, якою передбачено створення безпекового механізму для транспортування зерна та продовольства з морських портів Великої Одеси (Одеса, Чорноморськ, Південний) в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України. Її результатом стало створення під егідою Організації Об'єднаних Націй Спільного координаційного центру, до складу якого увійшли представники Турецької Республіки, України, Організації Об'єднаних Націй та Російської Федерації, які надали гарантії щодо безпечного пересування суден, що транспортуватимуть зерно та продукти харчування з українських портів. Проведене дослідження підтверджує тезу про необхідність спільних зусиль світової спільноти для протидії збройній агресії Російської Федерації з метою забезпечення продовольчої безпеки на національних та глобальному рівні.

Ключові слова: продовольча безпека, воєнний стан, кризові ситуації.

The article substantiates the relevance of the study on how food security is currently ensured in the conditions of martial law, the problems and prospects of this issue. The author has found out that modern research on ensuring food security is limited to the problems of ensuring it in the conditions of the coronavirus pandemic. The study highlights the vulnerability of modern national and global food security systems to the impact of crisis situations: armed conflicts, deliberate blocking of agricultural product supplies to foreign markets by the aggressor country, rising world prices and crop failures. In addition, it is also noted that food can become a basis for blackmailing the world community by the aggressor country. To counter this, the Government of Ukraine has prepared a plan of measures to ensure food security under martial law and created a National Food Security Platform to ensure national food security. In addition, to reduce the negative impact of the war on global food security, with the joint efforts of the world community, the Initiative for the safe transportation of grain and food products from Ukrainian ports has been prepared and concluded, which provides for the creation of a safe mechanism for the transportation of grain and food from the sea ports of Greater Odessa (Odessa, Chornomorsk, Pivdennyi) in the conditions of the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. In connection with this Initiative, a Joint Coordination Center was established under the auspices of the United Nations, which included representatives of the Republic of Turkey, Ukraine, the United Nations, and the Russian Federation, who provided guarantees regarding the safe movement of ships transporting grain and food products from Ukrainian ports. The conducted research confirms the idea about the need for joint coordinated efforts of the world community to counter the armed aggression of the Russian Federation in order to ensure food security at the national and global level.

Key words: food security, martial law, crisis situations.

УДК 351.863:338.439]“364”
DOI <https://doi.org/10.32843/2022.30.22>

Клименко Н. Г.

д. наук з держ. упр., доцент,
професор кафедри глобальної та національної безпеки
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення продовольчої безпеки є одним з найважливіших аспектів гарантування глобальної та національної безпеки, оскільки споживання продуктів харчування є базовою в загальному ряду людських потреб та лежить в основі формування високого рівня якості життя населення.

Україна та світ на початку третього тисячоліття не вперше стикаються із проблемою забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризових ситуацій. Так, у 2020–2021 роках

негативний вплив на забезпечення продовольчої безпеки здійснила світова пандемія COVID-19, через поширення якої відбулося зниження попиту на продукти харчування, мобільності та купівельної спроможності населення, збій у системі виробництва та постачання продовольства внаслідок введення карантинних заходів та обмежень на пересування [1]. Проте у 2021 р. Україна, незважаючи на негативний вплив пандемії COVID-19 на стан забезпечення продовольчої безпеки у світі, увійшла до складу Комітету зі всесвіт-

ньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Оскільки Україна входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових і досить тривалий час позиціонується як «гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу завдяки традиційно потужному продовольчому експорту» [2; 3]. Тож з початком повномасштабного збройного вторгнення російських військ на територію України його наслідки почали пов'язувати з настанням глобальної продовольчої кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок у дослідження проблем забезпечення продовольчої безпеки належить вітчизняним науковцям, серед яких В. Андрійчук, В. Богачова, П. Борщевський, В. Балабанов, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, О. Гойчук, П. Саблук, Б. Стефанишин та інші. Серед останніх доробків доцільно виділити монографію А. Мостової, яка присвячена дослідженню проблем стратегічного забезпечення продовольчої безпеки України в умовах інтеграційної перспективи держави. В ній авторкою визначено наукові підходи до формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки держави, а також надано оцінку стану та перспектив продовольчої безпеки України та окреслено стратегічні напрями її забезпечення [4]. А також праці М. Бужанської [5], С. Тютюнникової та І. Скочко [6], О. Сурілової [7], які присвячені проблемам забезпечення продовольчої безпеки в умовах пандемії коронавірусу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте вплив збройної агресії РФ проти України на стан забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, який введено в Україні з першого дня війни, залишився поза їхньою увагою.

Метою статті є дослідження впливу повномасштабної війни РФ проти України на стан забезпечення продовольчої безпеки, проблеми, що в умовах воєнного стану, постають перед Україною та світом, та перспективи для їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Під продовольчою безпекою науковці пропонують розуміти ступінь забезпеченості населення країни екологічно чистими і корисними для здоров'я продуктами харчування вітчизняного виробництва за науково-обґрунтованими нормами і доступними цінами при збереженні і поліпшенні середовища проживання [8, с. 134]. Її гарантування на рівні держави нерозривно пов'язане з гарантуванням державою про-

довольчої незалежності (самозабезпечення), а також повного задоволення потреб населення у продовольстві за рахунок достатніх обсягів власного сільгоспвиробництва. При цьому ними зазначається, що система національної продовольчої безпеки має базуватися на принципах самозабезпеченості, незалежності, доступності, якості, які мають складати основу формування стратегії та державної політики забезпечення продовольчої безпеки [4, с. 146].

Проте війна РФ проти України продемонструвала вразливість як національних так і глобальних продовольчих систем від антропогенних (вплив збройних конфліктів), економічних (зростання світових цін на продовольство) та природних чинників (збільшення впливу неврожаїв внаслідок порушення глобальних поставок продовольства) [9; 10]. Адже наслідки цієї війни ведуть до скорочення продовольчого забезпечення багатьох країн Близького Сходу та Північної Африки, які імпортують понад 90% усього продовольства. Зокрема, експерти Світового банку та ЄБРР відзначають, що «жертвами» російської агресії проти України можуть стати Туреччина, Єгипет, Індія, Таїланд, Грузія, Вірменія, ПАР, Ліван та навіть Шрі-Ланка [9]. Крім того, її наслідки призведуть до виникнення серйозних загроз подальшого підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН від 11.03.2022 р., через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20%); глобального стрибка інфляції, якою передусім буде вражено країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці [11]. Їхню позицію підтримують і вітчизняні аналітики, які наслідками бойових дій, що ведуться РФ на території України, визначають: порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в агропромисловому комплексі, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів; ускладнення здійснення сільгоспробіт в областях, де ведуться активні бойові дії, зростання вартості мінеральних добрив та пального, втрата посівних площ та врожаю на територіях, які опинились в окупації. Сукупно це веде до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових та іншої сільгосппродукції; ускладнення експорту української сільгосппродукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (понад 60% сільгосппродукції України експортується морем),

що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції, оскільки часткова диверсифікація каналів експорту завдяки переорієнтації на залізничний та річковий транспорт не дозволяє вийти на довоєнні обсяги експорту; прямі збитки для українських сільгоспвиробників та економіки країни, значний тиск на платіжний баланс, що негативно впливатиме на курс валют; різкий стрибок цін на харчові продукти в країнах світу, ускладнення стану продовольчого забезпечення, що створює загрозу голоду в країнах Африки та Азії, і який може поглибити подальшу міграційну кризу [3; 12; 13].

Разом з цим також варто зазначити, що сьогодні близько третини українських полів є непридатними для посіву через бойові дії. Негативно вплинули на забезпечення продовольчої безпеки подорожчання пального та ускладнення логістики. Складна ситуація і зі збиранням урожаю в регіонах, які перебувають у зоні ведення активних бойових дій, а також тих, що регулярно обстрілюють війська країни-агресора. Особливо небезпечним є дистанційне мінування засіяних полів, оскільки, незважаючи на попереднє їх обстеження працівниками підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України, непоодинокі випадки травмування сільгосппрацівників під час збирання врожаю. Також окупантами цілеспрямовано знищуються сільськогосподарська техніка та інфраструктура, у тому числі сховища зерна на сході та півдні країни, а на тимчасово окупованих територіях фермерів примушують продавати зерно за заниженими цінами. Фіксуються також непоодинокі випадки пожеж на полях. Крім того, дії РФ стосовно розкрадання українського зерна спрямовані не лише на розграбування національних цінностей, а й на спричинення голоду серед цивільного населення на тимчасово окупованих територіях. У такий спосіб РФ, разом із енергоносіями (нафтою і газом) та захопленням ядерних об'єктів, намагається отримати ще один інструмент для глобального шантажу – продовольчий.

За таких умов з метою забезпечення продовольчої безпеки країни в Україні на базі Держпродспоживслужби була створена Національна платформа продовольчої безпеки, яка дозволяє об'єднати зусилля військових адміністрацій, виробників харчових продуктів, торговельних мереж, міжнародних організацій для стимулювання розбудови української економіки, навіть в умовах війни, та забезпечення харчовими продуктами й товарами першої необхідності населення, військовослужбовців ЗС України та територі-

альної оборони. Її цінність для підприємств та інших учасників полягає в тому, що вона надає доступ до актуальної інформації щодо реальних потреб та пропозицій тих чи інших товарів, що значно спрощує варіанти пошуку ринку збуту для виробників продукції; можливість їх миттєвої комунікації з покупцем чи поставальником без зайвих посередників; замовлення послуг транспортування; за декілька днів – смарт-контракти за декількома з публічних оферт та доступ до держзамовлень без зайвих паперів та втрати часу [14].

Крім того, Уряд, розпорядженням від 29.04.2022 р. № 327-р, визначив низку завдань міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, обласним військовим адміністраціям та акціонерному товариству «Укрзалізниця» щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, серед яких: здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки; забезпечення безперебійного виробництва сільгосппродукції та харчових продуктів; задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання; формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави; створення можливостей для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад та домогосподарств; забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових; регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту [15].

Водночас, з метою зниження впливу війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки Урядом України для часткового розблокування експорту зернових через морські порти Великої Одеси (Одеса, Чорноморськ, Південний) було утворено делегацію для участі у багатосторонніх переговорах, які відбулись у Туреччині. Її метою була підготовка укладення ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, якою передбачалося створення безпечного механізму для транспортування зерна та продовольства з морських портів України в умовах триваючої збройної агресії РФ проти України [16]. Результатом стало створення під егідою ООН Спільного координаційного центру, до складу якого увійшли представники Турецької Республіки, України, ООН та РФ, які

надали гарантії щодо безпечного пересування суден, що братимуть участь у транспортуванні зерна та продуктів харчування з українських портів. «Для дотримання домовленостей у Туреччині створено Інспекційні групи з числа представників усіх сторін, які будуть забезпечувати перевірку вантажів і персоналу, які прямують до українських портів або виходять з них. Інспекція буде проходити винятково в гаванях, на вході та виході Турецької протоки з метою недопущення проходу в українські порти будь-яких інших суден під виглядом цивільних. Діяльність та контроль в українських портах Одеса, Чорноморськ і Південний здійснюватимуться під владою та відповідальністю України. Рух жодних інших суден, окрім тих, що мають забезпечувати експорт зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів не передбачається. Передбачається, що документ діятиме протягом 120 днів із дня підписання і може бути продовжений на такий самий період, якщо одна зі сторін не повідомить про намір припинити його дію» [17].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасний світ стає надзвичайно уразливим до наслідків будь-яких кризових ситуацій, оскільки, незалежно від їх масштабу, вони здійснюють надзвичайний вплив як на національну, так і на глобальну продовольчу безпеку, а подолання їх наслідків можливе лише спільними зусиллями світової спільноти. Це стосується як боротьби з масштабними пандеміями, так і протидії збройній агресії РФ за допомогою санкцій та надання всебічної підтримки Україні у захисті її суверенітету та територіальної цілісності. Урядом України для забезпечення національної продовольчої безпеки підготовлено план заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та створено Національну платформу продовольчої безпеки. Для зменшення негативного впливу війни на глобальну продовольчу безпеку спільними зусиллями світової спільноти підготовлено і укладено Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів в умовах триваючої збройної агресії РФ проти України. Проте, ситуація з блокуванням експорту українського продовольства свідчить про те, що у сучасному глобалізованому світі країна-агресор для шантажу світової спільноти може використовувати як енергоносії та захоплення ядерних об'єктів, так і продовольство, підштовхуючи окремі країни до межі голоду. Тож світовій спільноті у найближчій перспективі необхідно вирішити питання щодо попередження кризових ситуацій на ранніх стадіях їх зародження

з метою недопущення шантажу у майбутньому, адже беззаперечним є той факт, що будь-яку кризову ситуацію дешевше попередити, ніж потім ліквідувати її наслідки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Zurayk R. Pandemic and food security: A view from the Global South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 2020. № 9(3). P. 17–21. URL: <https://doi.org/10.5304/jafscd.2020.093.01>
2. Кулеба Д. Україна зміцнює роль гаранта світової продовольчої безпеки. *Офіц. сайт МЗС України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-zmicnyuye-rol-garanta-svitovoyi-prodovolchoyi-bezpeki>
3. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>
4. Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків : Вид-во «Точка». 2019. 311 с.
5. Бужанська М. В. Проблеми сфери продовольчої безпеки України в умовах пандемії коронавірусу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2021. № 27. С. 40–46. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-tech/article/view/985/935>
6. Тютюнникова С. В., Скочко І. Ю. Продовольча безпека в умовах пандемії. *Бізнесінформ*. 2020. № 11. С. 69–75. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-11_0-pages-69_75.pdf
7. Сурілова О. О. Продовольча безпека в умовах пандемії. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 28. С. 117–123. URL: <https://doi.org/10.32837/nprnuola.v28i0.704>
8. Гуменний В. Д., Музика П. М. Стан продовольчої безпеки населення України на початку тисячоліття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Жицького*. 2014. Т. 16. № 1(1). С. 134–150.
9. Вплив війни рф проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. *UkraineInvest*. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/>
10. Global Report on Food Crises: acute food insecurity hits new highs: Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/global-report-on-food-crises-acute-food-insecurity-hits-new-highs/en>
11. Колюбакін В. Україна й надалі залишається житницею світу. *Урядовий кур'єр*. 15.02.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhitniceyu-svitu/>
12. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна – USDA. URL: <https://biz.censor.net/n3323645>
13. Голодомор 21-го століття. Як блокування морських портів загрожує Україні та світу: *Офіц. сайт Мінагрополітики України*. URL: <https://minagro.gov.ua/news/golodomor-21-go-stolittya-yak-blokvannya-morskikh-portiv-zagrozhuye-ukrayini-ta-svitu>
14. В Україні створено Національну платформу продовольчої безпеки: *Офіц. сайт Держпродспоживслужби України*. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platfomu-prodovolchoyi-bezpeki>

15. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>

16. Про делегацію Уряду України для участі у багатосторонніх переговорах з підготовки та узгодження проекту Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів :

розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 р. № 626-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2022-%D1%80#Text>

17. Стамбульська угода про розблокування українських портів для вивезення зерна: що це дасть Україні? *Офіц. сайт Мінагрополітики України*. URL: <https://minagro.gov.ua/news/stambulska-ugoda-pro-rozblokuvannya-ukrayinskih-portiv-dlya-vivezennya-zerna-shcho-ce-dast-ukrayini>